

Nikola Anušić
Filip Šimetin Šegvić

Uvod gostujućih urednika

Prema povijesti „nevidljive“ prijetnje: epidemije i pandemije u Srednjoj Europi i Mediteranu

Godine 1992. britanski je povjesničar Paul Slack u uvodniku za zbornik *Epidemics and Ideas* napisao kako je napredak u istraživanju povijesti medicine usko povezan s metodološkim širenjem historijske znanosti, od povijesne demografije do društvenih i kulturnih sfera unutar kojih se promatra „razmjena“ epidemija na užem i širem području.¹ U posljednjem se desetljeću hrvatska historiografija takvom dugoročnom kretanju priključila ozbiljnije i sustavnije, o čemu bi trebalo govoriti i ovih trinaest priloga. Među njima su istraživački radovi, poseban predgovor, pregledni završni esej kao i deset prikaza tematski povezanih i historiografski relevantnih publikacija.

Istraživanje epidemija i pandemija kroz povijest u historijskoj znanosti se razvijalo u pravilu kao klasična tema povijesti medicine, iako u hrvatsku historiografiju epidemiološka istraživanja ulaze preko historijske demografije, jer su se pandemije, makar kod nas, uglavnom istraživale u kontekstu utjecaja na stanovništvo, osobito u smislu njegova regenerativnog potencijala i dugoročnih razvojnih trendova.

U posljednja tri desetljeća, upravo u vrijeme kada Slack i drugi britanski povjesničari u sferi *Past & Present* projekta (T. Ranger, R. Porter) otvorenije povezuju tehnike i pristupe sestrinskih disciplina, od tradicionalnije socijalne povijesti do novije demografije, produbio se zahvat u istraživanjima bolesti, odnosno, epidemija u prošlosti. Ona su skoro u pravilu usmjerena na različite socioekonomske, političke, kulturne ili urbane strukture, pritom ne zanemarujući pogled „odozdo“, položaj pojedinca ili različitih skupina u vremenu i prostoru ili komparativističku dimenziju. Globalni i regionalni utjecaj epidemijskih i pandemijskih zaraza kroz povijest očituje se u različitim aspektima: demografskim, društvenim, političkim, financijskim, gospodarskim, kulturnim ili biološkim.

U recentno je vrijeme historijska znanost proširila inicijalno uže zacrtano područje istraživanja, otvarajući niz različitih međupovezanih problema koji uključuju demografske i statističke, ali i kulturne, rodne, društvene, psihološke i druge aspekte pandemija. Posebno su u metodološkom smislu zastupljena kvantitativna istraživanja, odnosno, čitav niz mogućnosti proučavanja serijskih izvora, sistema-

¹ SLACK 1992: 2-3.

tizacija i obrada statističkih podataka te analize i razvoja digitalnih metoda obrade izvora. Žuta groznica ili španjolska gripa samo su neki primjeri virusnih zaraza u 19. i 20. stoljeću koje su imale velike globalne učinke i posljedice. Epidemija HIV-a posebno je bila važna u globalnom interesu humanističkih znanosti. Radom i djelima u tom se smislu osobito istaknuo hrvatski i francuski povjesničar medicine Mirko Dražen Grmek.² Na tragu njegovih istraživanja William H. McNeill je u više izdanja ponudio prvu temeljnu globalnohistorijsku studiju epidemija: *Plagues and Peoples*.³ Takav pregledno-problemski pristup temi djelomično je ostvaren i u ovom posebnom broju.

Početak 21. stoljeća mapa istraživanja epidemija koju su zacrtali europski i američki povjesničari razvijala se širenjem obuhvata, pristupa i kapaciteta. Teme se multipliciraju i produbljuju, istraživački aspekti zahvaćaju iskustva zaraze, mentalnog nošenja s bolestima ili socijalne i socioekonomske faktore, a broj istraživača uključenih u ove teme sve je veći. Već i prije aktualne pandemije COVID-19, francuski povjesničar Patrick Fournier upozorio nas je, oslanjajući se na temelju analize fikcije – knjige Daniela Defoea *A Journal of the Plague Year* o kugi u Londonu 1665. (napisana 1722) i filma Stevena Soderbergha *Contagion* (2011), kako unificirani obrazac prikazivanja pandemije ne postoji, unatoč tome što se radi o globalnoj pojavi.⁴ Odražavalo je to razvoj u kojem su teme s margina historiografije postupno postajale historiografski *mainstream*.

Poseban naglasak stavlja se sada na iskustvo, načine prevencije i razlike u pristupima politika zaštite, što je također crvena nit većine istraživačkih priloga ovog broja. U pripremi temata pošli smo od Grmekovog zaključka da povijest medicine nužno „mora biti regionalna“, budući da ona, prema Sigeristovom shvaćanju, obuhvaća „upoznavanje uvjeta zdravlja i bolesti i upoznavanje svih ljudskih aktivnosti, kojima je svrha promicanje zdravlja, sprečavanje bolesti i liječenje bolesnih“.⁵ Ovdje Grmekov zaključak, doduše, shvaćamo šire, izvan uskog nacionalnog i narodnog određenja, kao specifičnu patologiju područja. Odražavajući aktualnu situaciju s izbijanjem pandemije COVID-19 (korona-virus iz 2019), upravo nas takvi pristupi podsjećaju kako zarazne bolesti upravo u trenucima krize mogu biti vrlo pogodan „prenositelj“ različitih obrazaca i diskursa moći, bilo da se radi o političkim, vjerskim ili medicinskim.

Ta situacija trebala bi nas podsjetiti kako zarazne bolesti nisu nestale, već dapače, kako ih je od druge polovice prošloga stoljeća sve više: u posljednjih četiri desetljeća se broj novih bolesti, poput HIV-a, SARS-a i COVID-19, čak učeterostručio. Poseban broj *Radova Zavoda za hrvatsku povijest*, potaknut

² GRMEK 1991.

³ McNEILL 1976.

⁴ FOURNIER 2018: 149-150.

⁵ GRMEK 1954: 9.

među ostalim i sada već par godina aktivnim COVID-19, imao je potom namjeru dublje analizirati različite aspekte povijesti pandemija u srednjoeuropskom, jugoistočnoeuropskom i mediteranskom okruženju svih razdoblja, od stare do moderne i suvremene povijesti. Aktualnost ovog posebnog broja odražava se i u tome što su mnogi aspekti, propitivani u ovdje objavljenim istraživačkim radovima, također postali dio naše svakodnevice pod pandemijom. Ona je povezana, dakle, s neupitnom potrebom za historijskom refleksijom u odnosu na ono što smo izravno doznali kada je globalna pandemija izazvala masovnu nesigurnost, strah, paniku, neizvjesnost kao i različite diskurse i retorike, dakako sve s učincima vidljivim u politici, ekonomiji, društvu, kulturi. O tome Luuk van Middelaar piše u kontekstu europske (društveno-političke) krize (ili nizu kriza na vrhu kojeg je globalna pandemija).⁶

Početna želja da hrvatsku povijest, u prostornom smislu shvaćenu kao točku povezivanja srednjoeuropskih, mediteranskih i jugoistočnoeuropskih struktura, iskoristimo kao priliku za komparativno propitivanje, ostvarena je u znatno užem opsegu kroz niz studija-slučaja kojima se, ovisno o različito postavljenim istraživačkim pitanjima, otkrivaju kompatibilni ili različiti (mikro)kozmosi, odnosno, pristupaju često iz perspektive socijalne povijesti i historijske antropologije.⁷

Iako su poredani po epohalnom/kronološkom ključu, prilozi prema izvornoj zamisli ovog broja reflektiraju realne historijske probleme i područja, gradeći svoj pristup upravo na pojedinim subdisciplinskim specifičnostima. Ova je zamisao skoro u potpunosti ostvarena, naročito ako se računaju i kritički osvrti kao sastavni dio temata. Osim toga je uspostavljen, nadamo se, kvalitetan dijaloški odnos prema drugim, odnosno, sličnim tematima koji su se u recentno vrijeme pojavili u sklopu naše historiografije.⁸ Na kraju, uključivanjem inozemnih autora ta je dijaloška komponenta trebala dobiti i još jednu prepoznatljivu dimenziju. Tako ovaj poseban broj *Radova*, vjerujemo, otvara neke nove prolaze prema povijesti pandemija kroz probleme koji su s tom temom povezani ili iz nje nastaju, ali ukazuje i na otvorena metodološka pitanja koja proizlaze iz istraživanja i proučavanja.

⁶ van MIDDELAAR 2021.

⁷ BURGUIÈRE 1995.

⁸ Posebno se ovdje misli na tematski osmišljeni broj *Povijesnih priloga* (sv. 40, br. 60/2021) s naslovom „Epidemije na hrvatskom prostoru tijekom povijesti“ kao i temat *Hrvatske revije* „Potresi i epidemije u Hrvatskoj“ (br. 2/2020).

Bibliografija

- BURGUIÈRE, André. 1995. Historijska antropologija. *Gordogan* 16/39-40: 125-145.
- FOURNIER, Patrick. 2018. Pour une histoire environnementale des épidémies européennes à l'époque moderne: approches historiographiques et étude de cas, *L'environnement à l'époque moderne, Bulletin de l'AHMUF* br. 39: 49-182.
- GRMEK, Mirko Dražen. 1954. Izvori za proučavanje povijesti medicine kod Hrvata do XIII. stoljeća. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* br. 3: 9-26.
- GRMEK, Mirko Dražen. 1991. *Povijest side: počeci, širenje i uzroci jedne epidemijske bolesti naših dana*. Zagreb: Globus.
- McNEILL, William H. 1976. *Plagues and Peoples*. New York: Anchor Books.
- van MIDDELAAR, Luuk. 2021. *Das europäische Pandämonium: Was die Pandemie über den Zustand der EU enthüllt*. Frankfurt: Suhrkamp Verlag.
- SLACK, Paul. 1992. Introduction. U *Epidemics and Ideas: Essays on the Historical Perception of Pestilence*, ur. Terence Ranger i Paul Slack, 1-20. Cambridge-New York: Cambridge University Press.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

53

BROJ 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

 FF press

ZAGREB 2021.

Poseban broj

*Prema povijesti „nevidljive“ prijetnje: epidemije i
pandemije u Srednjoj Europi i Mediteranu*

Special Issue

*Towards an History of “Invisible” Threat: Epidemics
and Pandemics in Central Europe
and the Mediterranean*

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 53, broj 1

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Gosti urednici/Guest Editors

Nikola Anušić i Filip Šimetin Šegvić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history), Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

*Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /
Executive Editor for Publications Exchange*

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*